

УДК 343.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.2.74>

ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ НОРМИ, ЩО ВСТАНОВЛЮЄ КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ

Шокало О.В.,

*студентка 3-го курсу юридичного факультету**Львівського національного університету імені Івана Франка*

ORCID: 0009-0006-4464-9516

Шокало О.В. Окремі особливості кримінально-правової норми, що встановлює кримінальну відповідальність за незаконне збагачення

Наукову статтю присвячено дослідженню окремих особливостей кримінально-правової норми, що встановлює кримінальну відповідальність за незаконне збагачення. Так, насамперед у науковій статті проаналізовано генезу кримінально-правової норми, що сьогодні об'єктивована в ст. 368-5 Кримінального кодексу України. Було досліджено підстави, що зумовлюють необхідність криміналізації незаконного збагачення, включаючи, зокрема, ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції № 251-V від 18.10.2006, положення Конституції України та інших законодавчих актів.

Також, у даній роботі було здійснено аналіз особливостей об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368-5 Кримінального кодексу України. Встановлено, що законодавче формулювання суспільно небезпечного діяння є дещо недосконалим, адже необхідною є вказівка на незаконний спосіб набуття активів певної вартості, яка наразі міститься лише в назві статті, проте відсутня в диспозиції норми. Зумовлений такий висновок тим, що лише у випадку, якщо діяльність особи, яка дала їй можливість збагатитися, суперечить вимогам закону, то наявні підстави для визнання скоєного кримінальним правопорушенням і, відповідно, здійснення кримінально-правової кваліфікації.

У ході аналізу даної кримінально-правової норми особливу увагу було приділено дослідженню предикатних незаконному збагаченню діянь. Таким чином було встановлено, що передувати незаконному збагаченню можуть будь-які правопорушення, а не лише кримінальні правопорушення. До того ж такі правопорушення можуть бути не обов'язково корупційними. Наведене, перш за все, пояснюється лаконічним формулюванням диспозиції ст. 368-5 Кримінального кодексу України, в якій відсутні будь-які вказівки на протилежне.

Остання частина дослідження присвячена співвідношенню ст. 368-5 Кримінального кодексу України з деякими іншими складами корупційних кримінальних правопорушень, а саме ч. 5 ст. 191, ч. 2 ст. 364 та ч. 4 ст. 368 Кримінального кодексу України. Під час дослідження здійснено аналіз одного з ключових принципів кримінально-правової кваліфікації – non bis in idem, на основі якого зроблено висновок про неможливість кваліфікації діянь особи одночасно як за ст. 368-5 Кримінального кодексу України, так і за ч. 5 ст. 191 чи ч. 2 ст. 364 або ч. 4 ст. 368 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: незаконне збагачення, кримінальне правопорушення, корупційні кримінальні правопорушення, кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, предикатні діяння, співвідношення кримінально-правових норм.

Shokalo O.V. Certain features of the criminal law provision establishing criminal liability for illegal enrichment

This academic article is devoted to the study of certain features of the criminal law provision establishing criminal liability for illegal enrichment. Thus, first and foremost, the article analyzes the genesis of the criminal law provision currently codified in Article 368-5 of the Criminal Code of Ukraine. The grounds necessitating the criminalization of illegal enrichment were examined, including, in particular, the ratification of the United Nations Convention against Corruption No. 251-V of October 18, 2006, provisions of the Constitution of Ukraine, and other legislative acts.

In addition, this study analyzed the characteristics of the objective element of the criminal offence provided for in Article 368-5 of the Criminal Code of Ukraine. It has been established that the legislative formulation of a socially dangerous act is somewhat imperfect, as it is necessary to specify the unlawful

method of acquiring assets of a certain value, which is currently contained only in the title of the article. This conclusion is based on the fact that only if the activities of the person who enabled the enrichment violate the requirements of the law are there grounds for recognizing the act as a criminal offence and, accordingly, for its criminal classification.

In the course of analyzing this criminal law provision, particular attention was paid to examining the acts preceding unlawful enrichment. Thus, it was established that unlawful enrichment may be preceded by any offence, not just criminal offences. Moreover, such offences need not necessarily be acts of corruption. This is explained, first and foremost, by the concise wording of the provision of Article 368-5 of the Criminal Code of Ukraine, which contains no indications to the contrary.

The final part of the study is devoted to the relationship between Article 368-5 of the Criminal Code of Ukraine and certain other elements of corruption-related criminal offences, namely Part 5 of Article 191, Part 2 of Article 364, and Part 4 of Article 368 of the Criminal Code of Ukraine. The study analyzed one of the key principles of criminal classification—non bis in idem— on the basis of which it was concluded that it is impossible to classify a person's actions simultaneously under Article 368-5 of the Criminal Code of Ukraine and under Part 5 of Article 191, Part 2 of Article 364, or Part 4 of Article 368 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: illegal enrichment, criminal offence, corruption-related criminal offences, criminal offences in the sphere of official duties and professional activities related to the provision of public services, predicate offences, the relationship between criminal law provisions.

Постановка проблеми. Сьогодні боротьба з корупцією є одним з важливих векторів діяльності системи правосуддя та держави в цілому. З огляду на вагомість антикорупційної сфери та масштабний запит суспільства на вчинення рішучих дій, спрямованих на запобігання корупції і покарання винних, впровадження розгалуженої системи кримінально-правових норм і, як наслідок, встановлення кримінальної відповідальності за широке коло корупційних діянь, є одним з необхідних та, безумовно, ефективних заходів для подолання цього суспільно небезпечного явища.

Одним з таких кроків було встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення. Незважаючи на те, що вперше таке діяння було криміналізовано ще у 2009 р., проблемні питання, які стосуються даної норми, досі залишаються однією з найбільш дискусійних тем серед науковців, що досліджують сферу корупційних кримінальних правопорушень. Це, зокрема, зумовлено складною історією становлення норми, її численними змінами, існуванням і інших складів кримінальних правопорушень, які вступають у співвідношення з даною нормою.

Мета дослідження. Виявлення генези кримінально-правової норми, що встановлює кримінальну відповідальність за незаконне збагачення, аналіз предикатних незаконному збагаченню діянь, а також дослідження співвідношення ст. 368-5 КК України та ст. ст. 191, 364, 368 КК України.

Стан опрацювання проблематики. Як вже зазначалось вище, тематика незаконного збагачення є надзвичайно актуальною в доктрині сучасного кримінального права. Велику увагу дослідженню незаконного збагачення приділили Безгинський Б.Г., Брич Л.П., Вознюк А.А., Граб А.В., Дудоров О.О., Кочеров М.В., Панаїд І.В., Юрчишин І.Б., Ясінь І.М. та інші. Так, вітчизняними науковцями було проаналізовано як окремі ознаки складу кр.пр., передбаченого ст. 368-5 КК України, так і проблеми притягнення до кримінальної відповідальності за цією статтею, а також співвідношення даного складу кр.пр. зі складами інших кр.пр.

Виклад основного матеріалу. Запровадження кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, як влучно зазначають Гузоватий О.І., Титаренко О.О., є реалізацією ст. 20 Конвенції ООН проти корупції від 31.10.2003 (далі – Конвенція), яка була ратифікована Законом України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції» № 251-V від 18.10.2006 і набрала чинності для нашої держави 01.01.2010 [1, с. 8].

У ст. 20 Конвенції закріплено, що під незаконним збагаченням розуміється значне збільшення активів державної посадової особи, яке перевищує її законні доходи і які вона не може раціонально обґрунтувати. Також у вищезгаданій статті вказується: «... кожна Держава-учасниця розглядає можливість вжиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочином умисне незаконне збагачення ...» із застереженням, що така імплементація може бути здійснена за умови дотримання своєї конституції та основоположних принципів своєї правової системи [2].

З наведених положень та буквального тлумачення Конвенції випливає, що вимога впровадження кримінальної відповідальності за незаконне збагачення має рекомендаційний характер, адже «... Держава-учасниця розглядає можливість ...» і, як підкреслюють Дудоров О.О., Тертиченко Т.М., подальше виключення такої норми з КК України не означало б ігнорування з боку держави міжнародно-правових зобов'язань щодо боротьби з корупцією [3, с. 33].

Попри те, кримінальну відповідальність за незаконне збагачення таки було встановлено. Вперше норма, що криміналізує незаконне збагачення, була імплементована в українське законодавство шляхом прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» № 1508-VI від 11.06.2009, яким КК України було доповнено статтею 368-1 [4].

Відповідно до диспозиції ч. 1 ст. 368-1 КК України кримінально-протиправними вважалися діяння, які полягали в одержанні службовою особою неправомірної вигоди або передачі нею такої вигоди близьким родичам [5]. Однак вже 05.01.2011 набрав чинності Закон України «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо запобігання та протидії корупції» № 2808-VI від 21.12.2010, згідно з яким норма, викладена в зазначеній вище статті КК України, втратила чинність [6].

Наступною віхою впровадження у вітчизняне законодавство норми, що передбачає кримінальну відповідальність за незаконне збагачення стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» № 3207-VI від 07.04.2011 [7].

Як наслідок, КК України було доповнено ст. 368-2. На відміну від викладеного раніше в диспозиції ч. 1 ст. 368-1 КК України, у ч. 1 ст. 368-2 КК України законодавець закріпив обов'язкову ознаку складу кр.пр. – значний розмір неправомірної вигоди, а також негативну ознаку: «...за відсутності ознак хабарництва...».

На момент конституційного подання щодо відповідності Конституції України ст. 368-2 КК України основний склад кр.пр., закріплений в цій статті, був викладений таким чином: «набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, а так само передача нею таких активів будь-якій іншій особі». Відповідно саме це положення і стало предметом оцінки з боку Конституційного Суду України (далі – КСУ) у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 КК України (далі – Рішення КСУ № 1-р/2019 від 26.02.2019) [8].

За результатами розгляду конституційного подання КСУ визнав ст. 368-2 КК України неконституційною, що зумовило виключення цієї норми з закону України про кримінальну відповідальність. Так, підсумовуючи, Задоя К.П. вказує: «У Рішенні КСУ № 1-р/2019 від 26.02.2019 було наведено три аргументи на користь такого висновку: 1) заборона незаконного збагачення не відповідає принципу правової визначеності; 2) заборона незаконного збагачення не відповідає принципу презумпції невинуватості; 3) заборона незаконного збагачення не відповідає привілею від самовикриття» [9, с. 70].

Після втрати чинності ст. 368-2 КК України необхідність криміналізації такого суспільно небезпечного діяння як незаконне збагачення залишалась важливою правовою проблемою, адже як підкреслюють Дудоров О.О., Хавронюк М.І.: «правовими підставами криміналізації незаконного збагачення, крім положень Конвенції, є також вимоги Конституції України та інших законів». Зокрема, положення ст. 23 Конституції України, де закріплено: «Кожна людина... має обов'язки перед суспільством». До них, зосібна, належать передбачені Законом України «Про запобігання корупції» № 1700-VII від 14.10.2014 обов'язки, спрямовані на забезпечення доброчесності публічних службових осіб, прозорості їхніх статків, доходів і витрат [10, с. 187].

Тож 28.11.2019 набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» № 263-IX від 31.10.2019 [11]. Згідно з цим законодавчим актом КК України було доповнено статтею 368-5 і, як наслідок, знову криміналізовано незаконне збагачення.

Відповідно до ст. 368-5 КК України кримінально-протиправним є набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів, вартість яких більше ніж на три тисячі прожиткових мінімумів для працездатних осіб перевищує її законні доходи [5].

Суспільно небезпечним діянням, передбаченим у цьому складі кр.пр., є набуття таких активів. З викладеного в диспозиції статті, а також в п. 2 примітки до неї, де розкривається поняття набуття активів, випливає, що такі активи можуть набуватися особою не обов'язково кримінально-протиправним шляхом, адже у тексті норми не знаходимо жодної вказівки на протилежне. Натомість, ключовою є сама наявність в особи надмірного майна без законного обґрунтування його набуття.

Таку ж позицію обстоює Граб А.Б., вказуючи, що у назві цієї статті є слово «незаконне», але очевидно, що «незаконне» не означає «злочинне», тобто формальних підстав для твердження про набуття активів саме кримінально-протиправним шляхом чинна редакція ст. 368-5 КК України не містить. Науковець додає, що згідно з п. 3 примітки ст. 368-5 КК України активи охоплюють

з-поміж іншого роботи чи послуги. І якщо щодо майна можна змоделювати ситуацію, коли воно отримане злочинним шляхом, то щодо робіт і послуг це зробити проблематично [12, с. 316].

Відтак варто звернути увагу на певну недосконалість, викладеної в диспозиції, норми. Так, законодавець суспільно небезпечним визначає саме набуття активів, не роблячи вказівки на його незаконність. Таку вказівку знаходимо лише в назві статті, проте вона не є частиною кримінально-правової норми, а тому очевидною є необхідність закріпити згадку про «незаконність» ще й в самому складі кр.пр.

У цьому контексті постає ще одне дискусійне питання, чи обов'язково кримінальні правопорушення або інші делікти, що передують незаконному збагаченню, мають бути корупційними?

У доктрині сучасного кримінального права висловлюються дві протилежні позиції. Поширеною є думка, що незаконному збагаченню можуть передувати не обов'язково корупційні делікти. Наприклад, І.Б. Юрчишин стверджує, що незаконне збагачення може відбуватися і у формі «замаскованої латентної економічної злочинності» [13, с. 106]. Такий підхід є прийнятним з огляду на відсутність будь-яких вказівок щодо предикатного діяння в нормі, яка об'єктивована в ст. 368-5 КК України, а також в примітці до неї.

Натомість, Дудоров О.О. та Стрижевська А.А. дотримуються іншої позиції, зазначаючи, що необґрунтована поява (збільшення) активів спеціального суб'єкта стає результатом вчинення ним латентного корупційного делікту та наголошуючи, що призначенням ст. 368-5 КК України є протидія латентній корупції [14, с. 7-8].

Цей підхід можна обґрунтувати з огляду на таке:

- по-перше, згідно з приміткою до ст. 45 КК України кр.пр., передбачене ст. 368-5 КК України, належить до корупційних кр.пр. Незважаючи на те, що законодавче визначення цієї групи правопорушень відсутнє, з огляду на належність корупційних кр.пр. до корупційних правопорушень та їх співвідношення як видове і родове поняття, обов'язковою характеристикою таких кр.пр. є, як зазначає Вознюк А.А., наявність у діянні ознак корупції [15, с. 22].

- по-друге, ця норма була імплементована в українське законодавство у зв'язку з міжнародними зобов'язаннями держави у сфері боротьби з корупцією. До того ж, у Пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» № 263-IX від 31.10.2019, внаслідок прийняття якого КК України і було доповнено ст. 368-5, у частині обґрунтування необхідності прийняття акта, одним з наведених аргументів були статистичні дані щодо негативного ставлення населення до корупції. Серед іншого зазначалося: «понад 50 відсотків населення найдієвішим підходом до боротьби з корупцією вважають невідворотність покарання за такий злочин» [16].

Таким чином дана норма дійсно має антикорупційну природу, проте, вважаю, такі доводи не є підставою для звуження предикатних діянь лише до корупційних правопорушень, насамперед з огляду на буквально тлумачення норми, викладеної на сьогоднішній день в диспозиції ст. 368-5 КК України, де про корупційний характер предикатного діяння немає жодної згадки.

Важливим питанням в контексті розгляду предикатних незаконному збагаченню діянь є співвідношення складів кр.пр., передбачених за ст.ст. 191, 364, 368 КК України та складу кр.пр., передбаченого ст. 368-5 КК України.

Так, Граб А.В. зазначає, що вчинення діянь, закріплених у наведених вище статтях, передусім і дає змогу особам незаконно збагачуватись, а тому особливість співвідношення відповідних складів злочинів передбачає звернення до принципу *non bis in idem* [12, с. 316].

Принцип *non bis in idem* («не двічі за одне») є одним з принципів кримінально-правової кваліфікації, які в свою чергу, як наголошує Навроцький В.О., «є ідеями, що виражають сутність цієї діяльності. Кожний із принципів «опосередковує» певні вимоги до кваліфікації, тобто правила, умови, які є обов'язковими для неї» [17, с. 112].

Вимога *non bis in idem* є одним із найдавніших правових принципів європейської юриспруденції [18, с. 40]. Ця засада знаходить своє вираження в ст. 61 Конституції України, де закріплюється: «Ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення» [19], а також у ч. 3 ст. 2 КК України: «Ніхто не може бути притягнений до кримінальної відповідальності за те саме кримінальне правопорушення більше одного разу» [5].

Вищевказані норми ґрунтуються на положеннях міжнародно-правових актів, які закріплюють даний принцип. Серед них п. 7 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [20], ст. 4 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [21], ст. 53 Європейської конвенції про міжнародну дійсність кримінальних вироків [22] та інші.

Принцип кримінально-правової кваліфікації *non bis in idem* полягає в тому, що: «1) посягання не може кваліфікуватися за статтею Особливої частини кримінального законодавства, якщо інша стаття з числа інкримінованих цій же особі, повністю охоплює скоєне; 2) діяння, яке отримало правову оцінку як адміністративний проступок, не може одночасно виступати як ознака злочину» [23, с. 430]. Таким чином матеріальний аспект даної засади зводиться до того, що, по-перше, забороненим є подвійне інкримінування та, по-друге, виключається повторне покарання особи за одне кримінальне правопорушення [24, с. 87].

В контексті розгляду питання дотримання принципу *non bis in idem* при кваліфікації діянь особи за статтею, що передбачає кримінальну відповідальність за незаконне збагачення слушною видається позиція Граба А. В., який зазначає: «Задля дотримання принципу *non bis in idem* норма про незаконне збагачення має застосовуватись лише тоді, якщо діяння, внаслідок вчинення яких в особи з'явилась можливість збагатитись, так і залишились невиявленими. Саме остання обставина (латентність предикатних до незаконного збагачення діянь) визначатиме чи підлягає ст. 368-5 КК України застосуванню» [12, с. 317].

Лише в такому випадку засада «не двічі за одне» залишається дотриманою, адже у разі, якщо предикатні незаконному збагаченню діяння є виявленими та здійснена кваліфікація діянь особи за ч. 5 ст. 191, ч. 2 ст. 364 або ч. 4 ст. 368 КК України, то кваліфікація таких діянь ще й за ст. 368-5 КК України порушуватиме правила подолання конкуренції кримінально-правових норм, які в свою чергу побудовані на основі принципу *non bis in idem*.

Підтвердити таку тезу можна наступним:

1) ч. 4 ст. 368 КК України (якщо кваліфікуючою ознакою виступають особливо великі розміри) і ст. 368-5 КК України співвідносяться між собою як спеціальна і загальна норми. Ще у Постанові Верховного Суду України від 07.11.2013 у справі № 5-29кс13 було зазначено, що діяння, передбачені ч. 1 ст. 368-2 КК України про незаконне збагачення (у редакції від 07.04.2011 та ч. 1 ст. 368 КК України (одержання хабара) (основний склад) та ч. 3 ст. 368 КК України (кваліфікований склад), співвідносяться як загальна та спеціальна норми права» [25].

На обґрунтування цієї позиції Верховний Суд України зазначив: «Диспозиція ч. 3 ст. 368 КК України охоплює більш вузьке коло діянь, оскільки передбачає кримінальну відповідальність тільки тоді, коли одержання хабара (неправомірної вигоди) особою відбувається в обмін на вчинення чи невчинення нею в інтересах того, хто дає хабар (неправомірну вигоду), чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища. Натомість диспозиція ч. 1 ст. 368-2 КК України (у редакції від 07.04.2011) не пов'язує (не ставить у залежність) одержання неправомірної вигоди від активної чи пасивної поведінки службової особи, тобто від виконання нею чи утримання від виконання якихось певних дій на користь особи, яка дає незаконну винагороду, або в інтересах третіх осіб» [25].

Незважаючи на те, що на сьогоднішній день аналізована Верховним Судом України норма, що була закріплена ч. 1 ст. 368-2 КК України, втратила чинність, а КК України було доповнено новою ст. 368-5, розуміння незаконного збагачення та одержання неправомірної вигоди зберігається дотепер.

Водночас ще раз варто наголосити, що станом на сьогодні законодавець закріплює в ст. 368-5 КК України мінімальний розмір активів, які має набути особа для кваліфікації вчиненого як незаконне збагачення. А тому підтримую позицію Сень І. З., яка зазначає: «у ч. 1 ст. 368 КК України мінімального розміру неправомірної вигоди взагалі не встановлено. Більше того, навіть в особливо кваліфікованому складі цього злочину законодавець посилює кримінальну відповідальність у випадку, якщо предметом такого злочину є неправомірна вигода в особливо великому розмірі (ч. 4 ст. 368 КК України), межа якого, відповідно до примітки 1, становить лише 500 НМДГ. Як наслідок, на сьогодні ст. 368-5 вступає в конкуренцію лише із нормою ч. 4 ст. 368 КК України (якщо кваліфікуючою ознакою виступає саме особливо великий розмір неправомірної вигоди), яка буде відносно спеціальною по відношенню до неї» [26, с. 169-170].

Викладене пояснюється тим, що у разі вчинення особою діяння, яке кваліфікується за ч.ч. 1, 2, 3 ст. 368 КК України або за ч. 4 цієї статті, але за іншими кваліфікуючими ознаками, ніж особливо великі розміри, немає необхідності розглядати співвідношення ст. 368 КК України і ст. 368-5 КК України, адже в такому випадку особа не набуває мінімального розміру активів, необхідного для кваліфікації її діянь за ст. 368-5 КК України.

Саме тому в контексті дослідження співвідношення ст. 368 КК України та ст. 368-5 КК України, а також ст. 191 КК України зі ст. 368-5 КК України, співвідношення останніх буде проаналізовано нижче, розглядаються особливо кваліфіковані склади кр.пр., закріплені в ч. 4 ст. 368 КК України і ч. 5 ст. 191 КК України, в яких міститься така кваліфікуюча ознака як особливо великі розміри, а щодо ст. 191 ще й з урахуванням кваліфікуючої ознаки, викладеної у ч. 2 цієї статті «шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем».

Принагідно, варто зауважити, що, під час розгляду співвідношення ст. 364 КК України і ст. 368-5 КК України, який буде здійснено нижче, аналізу підлягає саме ч. 2 ст. 364 КК України, яка містить кваліфікуючу ознаку – тяжкі наслідки.

2) ч. 5 ст. 191 КК України (якщо кваліфікуючими ознаками виступають зловживання службовою особою своїм службовим становищем та особливо великі розміри) та ст. 368-5 КК України також співвідносяться між собою як спеціальна і загальна норми. Такий підхід пояснює Ясінь І.М., зазначаючи: «поняття «заволодіння» (роз., як брати у своє володіння), входить до обсягу поняття «набуття» (роз., як ставати власником чого-небудь, діставати, здобувати що-небудь), і є підпорядкованим останньому... кримінально-правова норма, яка міститься у диспозиції ч. 2 ст. 191 КК України, є «розширено-спеціальною, у якій, порівняно із загальною нормою інший родовий об'єкт, а об'єкт загальної норми у спеціальній нормі, виступає додатковим» [27, с. 160]. Водночас, з огляду на зазначене вище, це обґрунтування релевантне щодо ч. 5 ст. 191 КК України.

3) Щодо співвідношення ч. 2 ст. 364 і ст. 368-5 КК України Ясінь І.М. зазначає: «основний склад зловживання владою або службовим становищем містить ознаку, а саме: зловживання владою або службовим становищем з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної чи юридичної особи, яка в частині розглядуваної ознаки є частиною щодо основного складу незаконного збагачення». Таким чином, науковиця вказує на можливість співвідношення цих норм як частини і цілого. Проте, зловживання владою або службовим становищем є лише одним з можливих шляхів незаконного збагачення [12, с. 317].

У цьому контексті доречно зазначити, що відповідно до правил кримінально-правової кваліфікації лише одна з конкуруючих норм підлягає застосуванню, а тому кваліфікація діянь особи і за ч. 5 ст. 191 чи ч. 2 ст. 364 або ч. 4 ст. 368 КК України, і за ст. 368-5 КК України, окрім випадків реальної сукупності кр.пр., виключається.

Переважно, норма, передбачена ст. 368-5 КК України, підлягає застосуванню у випадках вчинення особою правопорушення, яке залишилось нерозкритим, і дало їй змогу незаконно збагатитися на суму, що більше ніж на три тисячі прожиткових мінімумів для працездатних осіб перевищує її законні доходи.

Таким чином, підтримую позицію судді КСУ Сліденка І.Д., який в окремій думці стосовно Рішення КСУ № 1-р/2019 від 26.02.2019 зазначає, що для кваліфікації діянь особи за розглядуваною статтею «потребується лише відсутність обґрунтування суттєвого збільшення активів, а не вчинення обвинуваченими інших конкретних злочинів чи правопорушень» [28].

З наведеного випливає, що при розгляді питання щодо застосування ст. 368-5 КК України не є обов'язковою чи необхідною наявність рішення суду, яким особу визнано винною у вчиненні правопорушення, внаслідок якого вона отримала можливість незаконно збагатитися. Наявність складу кр.пр., передбаченого ст. 368-5 КК України, зумовлює можливість притягнення до кримінальної відповідальності за сам факт незаконного збагачення без необхідності встановлення і доведення шляхів (способів) такого збагачення, що і є прямим призначенням цієї норми.

Висновки. Відповідно до проведеного дослідження можна сформулювати наступні підсумки, по-перше, норма, що встановлює кримінальну відповідальність за незаконне збагачення має складну та довгу історію впровадження в національне законодавство і на сьогоднішній день є об'єктивованою в ст. 368-5 КК України.

По-друге, незаконному збагаченню може передувати будь-яке протиправне діяння, яке дає можливість особі збагатитись незаконним шляхом. При цьому, не обов'язковим є встановлення рішенням суду вини особи у вчиненні предикатного правопорушення для притягнення її до кримінальної відповідальності за ст. 368-5 КК України, натомість ключовим є сам факт незаконного збагачення.

По-третє, враховуючи принцип кримінально-правової кваліфікації *non bis in idem* та здійснюючи кримінально-правову кваліфікацію відповідно до правил подолання конкуренції кримінально-правових норм, виключаю можливість кваліфікації діянь особи, за винятком реальної сукупності, водночас і за ч. 5 ст. 191 чи ч. 2 ст. 364 або ч. 4 ст. 368 КК України, і за ст. 368-5 КК України, адже ст. 368-5 КК України співвідноситься з ч. 5 ст. 191 КК України чи ч. 4 ст. 368 КК України як загальна і спеціальна норми, тоді як ч. 2 ст. 364 КК України і ст. 368-5 КК України – як частина і ціле.

Підсумовуючи вищенаведене, варто зазначити, що криміналізація незаконного збагачення є позитивним кроком у діяльності держави щодо боротьби з корупцією та, незважаючи на проблемні питання, які висвітлено в цьому дослідженні, наявність цієї норми в законі України про кримінальну відповідальність є необхідним засобом протидії латентній злочинності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гузоватий О.І., Титаренко О.О. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення в Україні та деяких зарубіжних країнах: монографія. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 260 с.
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 16.01.2026).
3. Дудоров О.О., Тертиченко Т.М. Незаконне збагачення: сумнівна новела антикорупційного законодавства України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2011. 3(23). С. 28-34. URL: <https://ukrliteratura.com/uploads/posts/files/8/4/8/0/8480.pdf#page=28> (дата звернення: 16.01.2026).
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення: Закон України від 11 червня 2009 р. №1508-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-17#Text> (дата звернення: 16.01.2026).
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n72> (дата звернення: 16.01.2026).
6. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо запобігання та протидії корупції: Закон України від 21 грудня 2010 р. №2808-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2808-17#Text> (дата звернення: 16.01.2026).
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення: Закон України від 07 квітня 2011 р. №3207-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3207-17#Text> (дата звернення: 16.01.2026).
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368² Кримінального кодексу України від 26 лютого 2019 р. № 1-п/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19#Text> (дата звернення: 16.01.2026).
9. Задоя К. П., Визнання конституційним судом України неконституційною статті 368-2 Кримінального кодексу України: проблеми обґрунтованості рішення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція*. 2021. № 54, т. 2. С. 70-74. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc54/part_2/juspradenc54-2.pdf#page=70 (дата звернення: 16.01.2026).
10. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / Дудоров О.О. та ін.; за ред. М.І. Хавронюка. Київ, 2019. 464 с.
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів: Закон України від 31 жовтня 2019 р. №263-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-20#Text> (дата звернення: 16.01.2026).
12. Граб А.В. Співвідношення незаконного збагачення зі складами інших кримінальних правопорушень: у пошуках нового погляду на стару проблему. *Право і суспільство. Питання кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права*. 2025. № 1. С. 313-322. URL: https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/1_2025/48.pdf (дата звернення: 16.01.2026).
13. Юрчишин І.Б. Кримінально-правова характеристика незаконного збагачення: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Чернівці, 2025. 234 с.
14. Дудоров О.О., Стрижевська А.А. Проблеми тлумачення і застосування кримінально-правової заборони незаконного збагачення в Україні. *Український політико-правовий дискурс. Розділ: Кримінальне право та кримінологія*. 2025. 16. С. 1-26. URL: <https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/439/339> (дата звернення: 16.01.2026).
15. Вознюк А.А. Корупційні кримінальні правопорушення: концептуальні проблеми в контексті реформування кримінального законодавства України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2(20). С. 21-32. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4317448a-17b8-4e42-af59-421394139c33/content> (дата звернення: 16.01.2026).
16. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» № 263-IX від 31.10.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-20#Text> (дата звернення: 16.01.2026).

17. Навроцький В.О. Специфіка принципів кримінально-правової кваліфікації. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2000. №10. С. 112-116. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VKhnuvs_2000_10_23.pdf (дата звернення: 16.01.2026).
18. Житний О.О. Принцип non bis in idem у кримінальному праві України (симбіоз національного й міжнародного рівнів регламентації). *Вісник кримінологічної асоціації України. Проблеми міжнародного та зарубіжного кримінального права та кримінології*. 2015. № 1(9). С. 39-50. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b9efd723-ee45-4e0b-94f2-6d4b54d01afe/content> (дата звернення: 16.01.2026).
19. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 р.№ 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
20. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 16.01.2026).
21. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 16.01.2026).
22. Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_341#Text (дата звернення: 16.01.2026).
23. Навроцький В.О. Теоретичні поняття кримінально-правової кваліфікації: монографія. Львів: держ. ун-т ім. І. Франка. К.: Атіка, 1999. 464 с.
24. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за заг. ред. В.М. Бурдіна, В.І. Маркіна. Київ: Юрінком Інтер, 2025. 1148 с.
25. Постанова Верховного Суду України від 07 листопада 2013 р. у справі № 5-29кс13. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/36475620> (дата звернення: 16.01.2026).
26. Сень І.З. Спеціальні норми у кримінальному праві України. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2020. 280 с.
27. Ясінь І.М. Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення за законодавством України. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2017. 236 с.
28. Окрема думка судді Конституційного Суду України Слідєнка І. Д. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368⁻² Кримінального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nf01d710-19#n2> (дата звернення: 16.01.2026)

Дата першого надходження рукопису до видання: 15.03.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.03.2026
Дата публікації: 3.04.2026